

Pronumele în lucrările lui Nicolau Bălășescu (1850) și Constantin Diaconovici-Loga (1822)

The Pronouns in the works of Nicolau Bălășescu (1850) and Constantin Diaconovici-Loga (1822)

*Senior Lecturer, Loredana-Liliana Buzoianu
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Centrul Interdisciplinar de Studii Culturale Central
și Sud-Est Europene (CISCLE)*

Abstract: In this article I have tried to address the comparative approach of the pronoun in the work of Nicolau Bălășescu, *Elements of Romanian Grammar for Young School pupils* (Elemente de Gramatică română pentru scolarii începători), 1850 and the Grammar written by Constantin Diaconovici-Loga in 1822 in order to observe the evolution of normative works and to what extent Bălășescu was influenced by Constantin Diaconovici-Loga's grammar. The Grammar of Nicolau Bălășescu, (2nd edition), Bucharest, was printed at Iosef Kopainig's printing house in 1850, bearing the stamp of The King Ferdinand Foundation Library; it is written in Cyrillic letters and reproduces a stereotypical character of technical texts.

Keywords: *language, Grammar, pronoun, Nicolau Bălășescu*

Lucrarea lui Nicolau Bălășescu, *Elemente de Gramatică română pentru scolarii începători* apărută în 1850 este o gramatică scrisă în alfabetul de tranziție cu litere chirilice și latinești, menită să ilustreze explicit părțile de vorbire în încercarea sa de a uniformiza și norma limba română, așa cum menționează autorul în prefață: “*Căci Gramatica este măiestria, care dă regulele, cuprinde legile de a vorbi și a scrie o limbă bine și fără greșală; și Gramatica română nu poate tăce pre unele ca acestea; întocmai după cumu și o carte bună de legi politice cuprinde toate câte sânt de lipsă oamenilor în soțietate spre a le face și a le urma, de și forte mulți nu le păzesc*”. Scriitorul menționează în prefață (“*prefăciune*”) că e utilă scrierea unei gramatici prescurtate pentru elevii începători și una întinsă, mai “*perfeptă*” pentru Seminarii și clase mai înalte. Gramatica avută în vedere e cea pentru elevii începători.

Mi-am propus să urmăresc descrierea pronumelor, încadrarea lor în *Gramatica* din 1850 a lui Nicolau Bălășescu și în cea din 1822 a lui Constantin Diaconovici-Loga.

În accepțiunea lui Bălășescu pronumele “sau Pentru-Numele este parte a cuvântului dechinătoare, care se pune în locul unui nume Substantiv, p.e. în locu de: Georgie se porta bine, zicu: elu se porta bine!”

Pronumele este clasificat după formă și după natură, astfel că după formă pronumele este împărțit în:

- **simple**, precum: “eu, tu, elu, estu (ăstu), însu, me, te, se (si), ce (ci), cui, câtu, totu,, niște, altu, unulu, nimene, nimica”, și

-**compuse**, precum: “tău, său, nostrum, vostru, celu, cestu, dânsulu, mine, tine, sine, cine, cineva, câțva, cuiva, ceva, careva, celce, orecine, orece, oricine, totuelu, totu acela, totu insulu, totu omulu, fieștecine, atare, cutare”.

În ceea ce privește natura pronumelui, profesorul Bălășescu precizează că unele se numesc *pronume-substantive*, fiindcă se pun în locul substantivului și le mai spune **primitive**, iar altele se numesc pronume adjective („*adjective*”) , fiindcă acestea sunt asemenea adjectivelor, care însoțesc un substantiv și se acordă cu el („*se țin de substantive cu care se încoardă*”). Acestea din urmă se mai numesc și **derivative**, deoarece derivă de la eu, tu, noi, voi, de exemplu: ”meu, tău, său, nostru”.

Atât Bălășescu, cât și Loga, identifică 8 clase de pronume:

1. Pronume *fățești* sau *personale*
2. Pronume *întorcătoare* sau *reciproce*
3. Pronume *împreunătoare* sau *conjunctive*
4. Pronume *stăpânitoare* sau *posesive*
5. Pronume *reducătoare* sau *relative*
6. Pronume *întrebătoare* sau *interrogative*
7. Pronume *arătătoare* sau *demustrative*
8. Pronume *nehotărâte* sau *nedefinite*

Bălășescu definește pronumele **personale** ca fiind cele care ” *arată persoana lucrului despre care este vorba*”. Recunoaște cinci cazuri: nominativ, dativ, genitiv, acuzativ, vocativ și cazul ablativ preluat din latină. Interesant este că include alături de forme ale pronumelui personal, forme de pronume posesive, urmărind, probabil, și modelul lui Radu Tempea în *Gramatica sa* din 1797: “*P o s e s i v a* sau *s t â p î n i t o a r e* care arată stăpânire, âdecă *al mieu, al tău, al său, al nostru, al vostru.*”

Spre exemplificare, ofer un exemplu cu declinarea pronumelui personal la persoana I la Radu Tempea:

“Singuratec
Căd[erea] N.eu
G. al meu
D. mie
Ac. pre mine
Abl. de la mine

Multoratec
Căd[erea] N.noi
G. al nostru
D. noao
Ac. pre noi
Abl. de la noi

[Gramatica, Radu Tempea]

Spre deosebire de Diaconovici -Loga, în *Gramatica* din 1822, care utilizează la pers a III-a feminin *ia* sau *lea/ prea ia- lea* pentru N-Ac. singular, pentru D-G. singular: *ei-eli/a ei - eli, lor- a lor*, iar pentru plural N-Ac: *ei-eli, ele/ pre ei -eli, pre ele*, D-G plural: *lor- a lor*, Bălăşescu păstrează formele articulate vechi: *pre elu, alu tău, elu, loru*. De asemenea, Diaconovici-Loga menţionează aici şi formele: *dînsul/nînsul, dînsa / nînsa, dînşii/ nînşii, dînsele/ nînsele*, în textul lui Bălăşescu ele nu apar. [vezi Loga, 1822: 82, conform textului transliterat şi editat de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu].

Bălăşescu declină pronumele personale astfel:

“Singuritu			
I persoană	II persoană	III persoană, bărbătescu	III
persoană, femeiescu			
N. eu	tu	elu	ea
G. alu meu	alu tău	a lui	a ei
D. mie	ție	lui	ei
A. pre mine	pre tine	pre elu	prea ea
V. -	o tu!	-	-
A. de la mine	de la tine	de la elu	de la ea
Înmulțitu			
N. noi	voi	ei	ele
G. alu nostru	alu vostru	a loru	a loru
D. noaă	voaă	loru	loru
A. pre noi	pre voi	pre ei	pre ele
V.-	o voi!	-	-
A. de la noi	de la voi	de la ei	de la ele”

[Bălăşescu, 1850: 45]

În ceea ce priveşte pronumele **reciproce**, acestea sunt definite de Bălăşescu ca fiind cele al căror înţeles se identifică cu persoana sau obiectul

respectiv despre care este vorba: “*este, alu căruia înțelesu se întoarce la persoana sau lucrulu acela, de carele e vorba*” (p. 45). Menționează că acest tip de pronume se naște din pronumele personale și nu are cazul nominativ, de exemplu: la genitiv sunt notate forme de posesiv: *alu său, a sa, ai săi, ale sale*, la dativ împrumută formele de la personale combinate cu reflexivele gramaticii limbii române (GLR) 1954, ediția a II-a în 1963, retipărită în 1966: *luiși, eiși, loruși*, iar cazurile acuzativ și ablativ prezintă formele pronumelui relativ *cine*: *pre cine, de la cine*.

Diaconovici -Loga, în schimb, declină la cazul dativ: *sie, sieși* (sg), *loruși* (pl), iar la Ac. și Abl. nu folosește pronumele relativ *cine*, ci formele: Ac: *pre sine, sineși, se*; Abl: *de la sine, sineși, se*. La genitiv, Bălășescu folosește aceleași forme ca Diaconovici Loga.

Un alt tip de pronume este cel **conjugativ** care, în *Gramatica* profesorului Bălășescu, este și acesta împrumutat din formele pronumelui personal și sunt de două feluri: de dativ și de acuzativ. Este vorba despre formele clitice ale pronumelui personal, despre care spune profesorul Bălășescu că „*se împreună*” cu „*toate părțile de cuvinte*”, de aici și denumirea de “*împreunători*” sau *conjugative*.

Pronumele **împreunătoare (conjugative)**, la Bălășescu, la dativ, singular sunt: *îmi, îți, îi, mi, ți, i, mie, ție, lui (ei)*, la plural: *ne, ve, le, ni, vi, li, noi, voi, ei (ele)*, iar la acuzativ, singular sunt: *me, te, lu-o, me, te, se, pre mine, pre tine, pre el-ea*, la plural: *ne, ve, îi, le, ne, ve, se, pre noi, pre voi, pre ei-ele*. [Bălășescu, 1850: 46]

Diaconovici -Loga explică și cum s-au născut aceste forme clitice (**cujuctive**), de ex: la cazul dativ „*aicea în singuratec, lăsând la întâia persoană e, din mie rămîne mi; așijderea la a dăo persoană făcând, din ție, rămîne ți; la a treia persoană din lui, lepădînd lu, rămîne i. În multoratec la întâia și a dăo persoană lăsînd o din noi, voi, rămîne ni, vi, iar ce se atinge de a treia persoană, însamă că în vechime a treia persoană bărbătească nu se zicea ei, ci eli, precum zic și astăzi Mațedoromînii și noi la cel femeesc ținînd l, zicem ele. De acum , lesne vei ști, că de la eli lăsînd e rămîne li, pentru numele bărbătesc, iară pentru femeesc le, de le ele.*” [Loga, 1822: 83]. La cazul acuzativ, Loga menționează formele *mă* (nu *me*), *te, se, ne, vă, se* care s-au născut din *pre mine, pre tine, pre sine, năoă, văoă, sine*.

În accepțiunea profesorului Bălășescu, pronumele **posesiv** este “*carele arată lucrului alu cui este*”, cu alte cuvinte, exprimă ideea de posesie,

menționând că și acest tip de pronume se naște din pronumele personale. Pronumle posesive se mai numesc și “*adieptive*”, ce “*concordă totdeauna cu obiectulu stăpânitu și răspundu la întrebările: alu cui? A cui? Ai cui? Ale cui?*”

<i>I persoană</i>	<i>II persoană</i>	<i>III persoană</i>
alu meu	alu tău	alu său
a mea	a ta	a sa
ai mei	ai tăi	ai săi
alu nostru	alu vostru	alu loru
a noastră	a voastră	a loru
ai nostri	ai vostri	ai loru
ale noastre	ale voastre	ale loru“ [Bălășescu, 1850:

47]

Notă: am transliterat slova [ó] prin diftongul [oa], iar slova [é] cu diftongul [ea].

Și Diaconovici -Loga face o încadrare asemănătoare, doar că folosește forma *meale* și declinarea este exemplificată în detaliu, pe paradime cazuale și în funcție de gen și număr, fiind însoțite de substantive determinante. Totodată, oferă explicații privind modificările survenite în funcție de poziția substantivului față de posesiv.

După Bălășescu, pronumele **relative** sunt cele care ne amintesc de persoana sau de lucrul menționat anterior (p.47). Identifică drept pronume relative: *carele, carea, celui, cea, elu însuși, ea însași, celu ce, ceea ce*. Iată declinarea pronumelui relativ (p. 48):

<i>„Singuritu</i>		<i>Îmmulțitu</i>	
<i>N. carele</i>	<i>carea</i>	<i>carii</i>	<i>care</i>
<i>G. a cărui</i>	<i>a căria</i>	<i>a căroru</i>	<i>a cărora</i>
<i>D. cărui</i>	<i>căria</i>	<i>căroru</i>	<i>cărora</i>
<i>Ac. pre carele</i>	<i>pre carea</i>	<i>pre carii</i>	<i>pre care</i>
<i>A. de la carele</i>	<i>de la carea</i>	<i>de la carii</i>	<i>de la care</i>
<i>Singuritu</i>		<i>Îmmulțitu</i>	
<i>N. celu</i>	<i>cea</i>	<i>cei</i>	<i>cele</i>
<i>G. a celui</i>	<i>a celii</i>	<i>a celoru</i>	<i>a celoru</i>
<i>D. celui</i>	<i>celii</i>	<i>celoru</i>	<i>celoru</i>
<i>Ac. pre celu</i>	<i>pre cea</i>	<i>pre cei</i>	<i>pre cele</i>
<i>A. de la celu</i>	<i>de la cea</i>	<i>de la cei</i>	<i>de la cele”</i>

[Bălășescu, 1850: 48]

Loga nu include în paradigma pronumelor relative (reducătoriu) formele *elu însuși, ea însași*, ambii autori folosesc formele articulate ale relativului: *carele, carea, carii*. Formele *însumi, însuși, însuși* apar la Bălășescu atât la relative, cât și la demonstrative, însă Diaconovici-Loga le consideră doar *pronume demonstrative (arătătoriu)*. [Loga, 1822: 86]

În ceea ce privește pronumele **interogative** (este denumit și **întrebătive**), Bălășescu le definește succint precizând că sunt acelea cu care întrebăm vreo persoană sau lucru, acestea sunt: *care?, cine?, ce?*. Nu integrează pronumele *cine* în clasa pronumelor relative, ci doar la interogative.

Constantin Diaconovici-Loga indică la formele compuse interogative doar pe cele formate cu *ori* și *fiește* în alăturare cu pronumele **care** (*oricare, a oricui, fieștecăre, a fieștecui, oricare, ori a cării, fieștecărea, a fieștecării, fieștecăror, oricăror*), **cine** (*cine ce, fiecine, oricine, cineva, a cui ce, a fiecui, a oricui, a cuiva*), Bălășescu, în schimb, include în pronumele interogative și formele: *cutare, atare, fiecine, careva, niscare, carecumu, cîtuva, cîtova, cîțiva, cîteva* etc. [Bălășescu, 1850: 48]. Folosește și Loga forme compuse cu *fie*, alături de *fiește*.

Pronumele **demustrative** este definit de Bălășescu ca fiind “*acelea prin care arătăm vro persoană sau lucru, precum: acestu, acesta, acelu, acela, cestu, estu, cesta, esta, cela, ela, eea, ceea, eu însumi, tu însuși, ș.a.*” Precizează și formele: *celu, cea, elu, ea*. Loga menționează în plus forma **a** de pronume demonstrativ pentru genul feminin. Bălășescu abordează forma *cea* și la pronumele relativ.

Ofer spre exemplificare o parte din declinarea demonstrativului la Bălășescu, p. 49:

„Singuritu

Bărbătescu	Femeiescu
N. acestu, acesta	această, aceasta
G. a acestui, a acestuia	a acestii, a acestia
D. acestui, acestuia	acestii, acestia
Ac. pre acestu, pre acesta	pre această, pre aceasta
A. de la acestu, acesta	de la această, aceasta

Îmmulțitu

Bărbătescu	Femeiescu
N. acesti, acestia	aceste, acestea
G. a acestoru, a acestora	a acestoru, a acestora
D. acestoru, acestora	acestoru, acestora

Ac. pre acesti, acestia

pre aceste, acestea

A. de la acesti, acestia

de la aceste, acestea” [Bălășescu, 1850: 49]

Loga face precizări privind formarea unor pronume demonstrative cu particula *ași* pornind de la *acest*, *acel*, *aceasta*, *aceaia*: *acestași*, *același*, *aceastași*, *aceaiași*. “*După dialecta macedo-romanească, aceste pronume se zic: ațestu, ațelu sau aistu, ațea*”. [Loga, 1822: 86]

Ultimul tip de pronume menționat de profesorul Bălășescu este pronumele **nedefinitu** „*carele nu hotărăște persoana sau lucrulu, despre care e vorba. Acestea unele sînt dechinătoare, altele nu.*” [Bălășescu, 1850: 50]. Menționează aici formele: *unu, unii, unuia, unora, unoru, una sau o, unei, unele, altulu, alții, altui, altuia, altora, altă, alta, alte, altele, altei, alții, altoru, altora, amîndoi, amandoaue, amîndororu, amîndorora, îmbi, îmbe, îmbiloru, îmbeloru, nimenea, niște, neștine, nimeri*. [Bălășescu, 1850: 51]. Formele care nu se decline, sunt invariabile sunt: *niște, neștine*, dar face precizarea că ar putea să se decline cu prepozițiile: *la, pre, de la*.

Loga numește acest pronume **nehotărîtoriu** sau **indefinit** și include aici și formele: *cîți, cîțva, cîte, cîteva* și folosește termeni mai apropiați de forma actuală: *ambi, ambe, ambelor*, Bălășescu însă utilizează forme arhaice: *îmbi, îmbe, îmbiloru, îmbeloru*.

Concluzii. Având în vedere similitudinile privind clasificarea, definirea, încadrarea pronumelor într-un anumit tipar, e clar că profesorul Bălășescu a avut modele și le-a urmărit în structurarea lucrării sale. Posibil să fi cercetat lucrările de gramatică apărute până în 1828: gramaticile lui Eustatievici Brașoveanu, Ienăchiță Văcărescu, Samuil Micu și Gh. Șincai, Radu Tempea, Constantin Diaconovici Loga și Ion Heliade Rădulescu. Apar ușoare diferențe între cei doi autori cercetați privind vocabularul, terminologia gramaticală, însă definițiile, clasificare, exemplificarea sunt, în linii mari, similar.

Bălășescu adoptă o abordare mai modernă a gramaticii, bazată pe tradițiile lingvistice. Bălășescu, la fel și Loga folosesc o terminologie clară, precisă, detaliată și sistematizată pentru a descrie și declina pronumele, dar și pentru a identifica anumite particularități. Pe de altă parte, *Gramatica* de Diaconovici Loga reflectă abordarea lingvistică din secolul al XIX-lea, care era influențată de tradițiile gramaticilor clasice. În ciuda diferențelor în abordări și terminologie, ambele lucrări își propun să ofere o analiză

comprehensivă a gramaticii limbii române și își canalizează eforturile spre lămurirea regulilor gramaticale și furnizarea unor exemple elocvente pentru înțelegerea noțiunilor teoretice.

Notă

Am transliterat slova [ó] prin diftongul [oa], iar slova [é] cu diftongul [ea].

Referințe bibliografice

Dicționarul Limbii Române (DLR), Editura Academiei Române

Chivu, Gheorghe; Costinescu, M.; Frâncu, C.; Gheție, Ion (coordonator); Roman Moraru, A.; Teodorescu, M., *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997.

Diaconovici-Loga, Constantin, *Gramatica românească, (1822)*, text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timișoara, 1973

Gafton, Alexandru, *Introducere în paleografia româno-chirilică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

Frâncu, Constantin, (GLRV) *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iași, 2009.